

Suomen ja Ruotsin viikinkiaikaiset yhteydet riimukivien valossa

Viikingit matkustivat paljon sekä länteen että itään. Näistä matkoista on Ruotsin riimukirjoituksissa runsaasti mainintoja.

Viikinkiretket olivat ehkä ensisijaisesti kauppamatkoja, mutta niihin liittyi monesti ryöstöjä ja sotimista. Kotiinpalaavat viikingit toivat usein huomattavia rikkauksia mukanaan. Niinpä esimerkiksi eräs riimukirjoitus Angarnissa Uplannissa kertoo, kuinka viikinki Torstenista tuli vauras mies: »Torsten teki [muistomerkin] pojalleen Ärnmundille ja osti tämän maatilaa ja hankki rikkauksia idässä Gårdarikessä». Gårdarike oli pohjanmiesten nimitys läntiselle Venäjälle, tarkemmin sanottuna Kiovan ympäristölle.

Viikingit matkasivat pitkälle, aina nykyiseen Kreikkaan ja Turkkiin saakka. Monia riimukiviä on pystytetty muistoksi Bysantin keisarin pohjoismaisen henkivartiövän eli ns. varjagikaartin jäsenille. Uplannin Edissä oleva Ragnvaldin äidin muistokivi ylistää myös poikaa: »Ragnvald kirjoitutti riimut. Hän oli Kreikassa, hän oli sotajoukon päällikkö.»

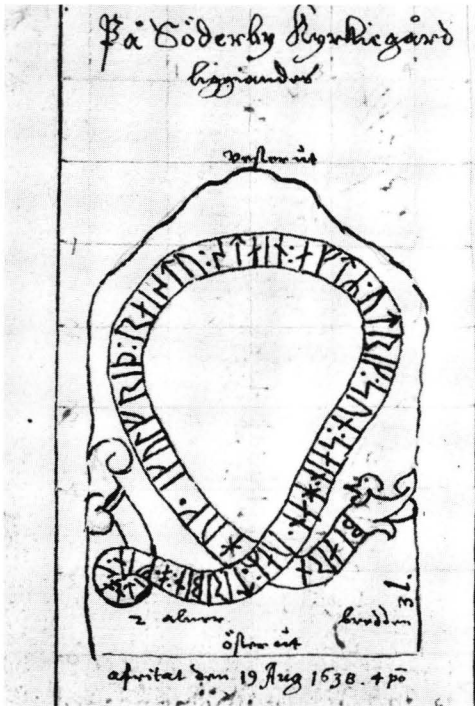
Matkalla näihin kaukaisiin maihin täytyi viikinkien ohittaa Suomi ja Baltia. On siksi yllättävää, että näiden maiden paikannimet esiintyvät kirjoituksissa niin harvoin. Suomi mainitaan yhdessä ainoassa viikinkiaikaisessa riimukivessä. Se sijaitsi aikanaan Söderby-Karlin kirkon luona Itä-Uplannissa, ja siitä on säilynyt 1600-luvulla tehty piirros (kuva 1). Ruotsin ensimmäinen riimujen tutkija, Johannes Bureus, joka oli aloittanut tutkimuksensa jo 1590-luvulla, kävi Söderby-Karlissa 19. elokuuta 1638 ja piirsi kiven. 1800-luvun alussa se oli jo kadonnut. Saamme olla kiitollisia Bureukselle hänen tarkasta piirroksestaan. Lukuisat hänen dokumentoimansa säilyneet kivet osoittavat, että hänen piirroksensa ovat täysin luotettavia.

Söderby-Karlin kiveen oli kirjoitettu:

BIARN HUK · IKULFRIP : RAISTU : STAIN : AFTR : UTRIK : SUN : SAIN
· HAN · UAR : TRIBIN : O FIN · LONTI

Translitteroituna: **biarn huk · ikulfrip : raistu : stain : aftR : utrik : sun : sain
· han · uar : tribin : o fin · lonti**

»Björn ja Igulfrid pystyttivät kiven Otryggille, pojalleen. Hänet tapettiin Suomessa.» Tässä kuten yleensäkin on riimukirjoituksien antama tieto niin lyhytsanainen, ettei siitä voi päätellä, missä yhteydessä Otrygg tapettiin ja oliko kysymys taistelusta vai jostain pienemmästä kahakasta.

Kuva 1. Johannes Bureuksen piirros Söderby-Karlin hävinneestä riimukivestä. Kirjoituksen loppupää (vas. alh.) kuuluu: »Hänet tapettiin Suomessa». Valok. Anti-kvarisk-topografiska arkivet, Tukholma.

Suomella tarkoitettiin tähän aikaan todennäköisesti nykyistä Varsinais-Suomea. Häme mainitaan Gästriklandissa olevassa kivessä (kuva 2). Se on nykyään Pyhän Kolminaisuuden kirkossa Gävlessä, mutta sen kerrotaan olleen alun perin Söderbyn pellolla Gävlen eteläpuolella. Kirjoituksen on tehnyt tunnettu ja taitava riimumestari Åsmund Käresson yhdessä oppipoikansa (?) Svenin kanssa. Kirjoitus alkaa seuraavasti:

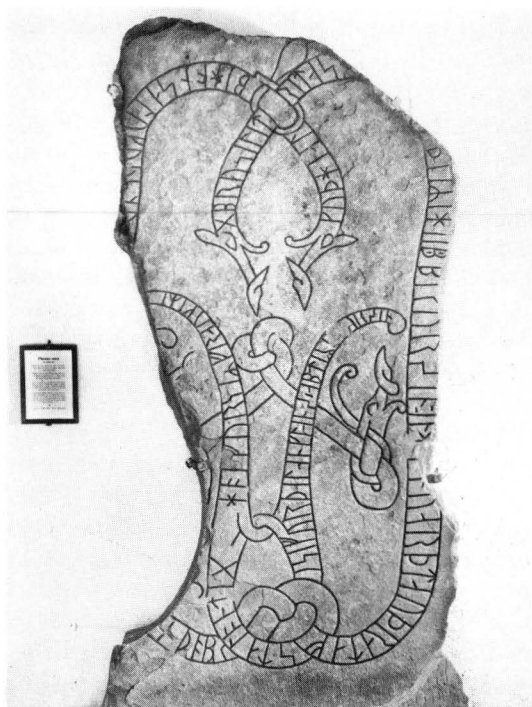
× BRNHI RIT RIT s... ab--R ihil BRNR HI : IT *-t NtRt t tNtR t t t t t t t t t t t t t

Translitteroituna: × brusi lit rita s... ab--R ihil brur sin : in h-n uarp taupr a tafstalonti

»Bruse pystytti kiven veljensä Egilin muistoksi. Ja hän kuoli Hämeessä. . . » Egilin kuolema oli ehkä vähemmän väkivaltainen kuin Otryggin, jonka sanotaan tulleen tapetuksi. Kirjoituksen mukaan hän osallistui viikinkipäällikkö Frögerin johtamaan retkeen, ja häntä on kenties kohdannut onnettomuus tai sairaus aivan matkan alussa.

On tuskin hämmästyttävää, että molemmat Suomea koskevat riimukivet ovat itäisessä Uplannissa ja Gävlen seudulla. Tämä oli itään suuntautuvien retkien luonnollinen lähtöalue.

Viikinkien Holmgård, joka sijaitsi Novgorodin seudulla, oli yksi itäisten kaukomatkojen väliasemistä. Sinne päästäkseen viikinkialukset kiersivät Domesnäsin, jolla nimellä tunnettiin Kuurinmaan pohjoinen niemä. Tämä Ruhnua ja Saarenmaata

Kuva 2. »Ja hän kuoli Hämeessä» voidaan lukea Gävlen Pyhän Kolminaisuuden kirkossa säilytetystä riimukivestä. Valok. Runverket, Riksantikvarieämbetet, Tukholma.

kohti työntyvä ja useita meripeninkulmia pitkänä riuttana jatkuva niemi oli varmasti vaaran paikka arvotavaroita kuljettaville laivoille, kuten käy ilmi Södermanlandissa olevasta kivistä, jonka Sigrid-niminen nainen oli pystyttänyt miehensä Svenin muistoksi. Tavanomaista muistolausetta seuraavat säkeet:

*Hann oft siglt
til Sæimgala
dyrum knærri
um Domisnæs*

»Hän purjehti usein Semgalliaan arvokkaalla knarrilla Domesnäsin ympäri.» Knarriksi kutsuttiin suuria ja merikelpoisia aluksia, joita viikingit käyttivät erityisesti kauppatkoilla.

Svenin matkojen kohteesta, Latvian Semgalliasta, on kaivettu esille suurten ruotsalaisten viikinkikolonioiden jäännöksiä. Viikingit käyttivät Semgalliasta sen omakielistä nimitystä. Samoin tapahtui Koillis-Viron kohdalla: tätä he kutsuivat Virlandiksi Virumaan mukaan. Itäisestä Uplannista kotoisin olleet Anund ja Björn kohtasivat siellä matkansa pään. Anundin muistokivestä luemme: »Sigurd pystytti kiven pojalleen Anundille. Hänet tapettiin Virlandissa.» Björnistä on kaksi lähes samoin muotoiltua muistokirjoitusta: »Ragnfrid pystytti kiven Björnille, pojalleen Kättilmundin kanssa. Jumala ja Jumalan äiti auttakoot hänen sieluaan. Hän kaatui Virlandissa. Ja Åsmund kirjoitti.» Björnin kivet on tehnyt sama mestari, jonka käsialaa on Egilin kivi Gävlen luona.

Estfare, Estulf ja Est olivat viikinkiajalla jokseenkin tavallisia miehennimiä. Ne todistavat vilkkaista suhteista Viroon. Virossa kuoli myös Olav, joka oli lähtenyt matkalleen Länsi-Götanmaalta asti. Hänen isänsä halusi säilyttää hänen muistonsa: »Guve pystytti tämän kiven poikansa Olavin, urhoollisen nuoren miehen muistoksi. Hänet tapettiin Virossa. Håvard veisti kiven.»

Södermanlannissa on kallion kupeessa kirjoitus hukkumalla kuolleesta viikingistä: »Härmod hakkautti veljensä Bergvidin muistoksi. Hän hukkui Liivinmaalla.»

Matka Gotlannista Baltian rannikolle on lyhyt. Venta-joen suussa Latviassa on paikka, joka nykyään tunnetaan nimellä Ventpils. Viikingit kutsuivat sitä Vindöksi. Monet gotlantilaiset ovat varmasti tehneet siellä kauppaa. Tästä todistaa Gotlannin Sjonhemmissä oleva kuvakivi. Sen kirjoitus on osittain tuhoutunut, mutta Vindötä koskeva kohta on jäljellä: »Tämä Ai--:n muistoksi. Hän kuoli Vindössä. Kaksi siarta . . . kolme veljeä. Rodald ja Rodgut, Rodar ja Torstain, he ovat setiä.»

Suomi mainitaan lopuksi myös eräässä toistaiseksi julkaisemattomassa keskiaikaisessa gotlantilaisessa riimukirjoituksessa, joka on hautakivessä Ruten kirkossa: » . . . perilliset teettivät kiven veljelleen Övdaldille [?], joka kuoli Suomessa . . . »

Ruotsin riimukirjoituksista päätellen näyttävät viikinkien idänretket suuntautuneen pääasiallisesti Suomen eteläpuolitse, sillä useimmat kirjoituksissa mainitut paikannimet ovat balttilaisia. Suomi mainitaan kaksi kertaa, kerran viikinkiaikaisessa ja kerran keskiaikaisessa kirjoituksessa, ja lisäksi on yksi Hämettä koskeva maininta. Tämä osoittaa joka tapauksessa, ettei Suomi suinkaan ollut viikinkiajan ruotsalaisille tuntematon: jos riimukirjoituksien lukijat eivät olisi tunteneet näitä seutuja, olisi niissä käytetty muita ja vähemmän tarkkoja ilmaisuja, sellaisia kuten »hän kuoli idässä».

Käännös T. Talvio

Kirjallisuusuettelot

Gästriklands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B.F. Jansson. 1981. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 15.)

Jansson, Sven B.F., 1984, Runinskrifter i Sverige. 3:e uppl. Stockholm.

Liljegren, Johan G., 1833, Run-Urkunder. Stockholm.

Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. 1924—36. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 3.)

Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B.F. Jansson 1—4. 1940—58. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6—9.)

Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. 1940—70. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 5.)